

УДК 657.63

О.Ю. Жам, А.В. Залєвська

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто проблеми розвитку ринку цінних паперів в Україні. А також запропоновано удосконалення організації обліку й аудиту цінних паперів шляхом створення заходів для здійснення операцій з цінними паперами та розроблення чіткої методології аудиту цих операцій.

Ключові слова: діяльність з цінними паперами, ведення аудиту цінних паперів.

В статье рассмотрены проблемы развития рынка ценных бумаг в Украине. А также предложено совершенствования организации учета и аудита ценных бумаг путем создания мер для осуществления операций с ценными бумагами и разработка четкой методологии аудита этих операций.

Ключевые слова: деятельность с ценными бумагами, ведения аудита ценных бумаг.

Постановка проблеми. Дослідження даної теми обумовлене новизною існування широкого кола питань, які потребують вирішення та вдосконалення, і здійснюється з метою розробки пропозицій щодо вирішення проблем організації ефективного функціонування ринку цінних паперів, порядку їх обліку й аудиту. Розвиток ринкових відносин в Україні вимагає вдосконалення методологічних засад функціонування системи бухгалтерського обліку. Це стосується формування та запровадження введення в бухгалтерський облік новітніх інструментів щодо управління підприємством. Результативність облікового процесу залежить від чіткості постановки оперативних, тактичних і стратегічних управлінських завдань, а отримана інформація позитивно впливає на обґрунтування напрямів і варіантів їх розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Великого значення у розкритті проблематики ринку цінних паперів, організації їх обліку й аудиту мають фундаментальні дослідження, узагальнені в працях Ф. Ф. Бутинеця, Л. М. Кіндрацької, М. С. Пушкаря, О. М. Сохацької, Н. М. Ткаченко та ін.

Невирішена раніше частина проблеми. Перехід до ринкових відносин в Україні тісно пов'язаний із процесом реформування власності, супроводженням структурною перебудовою економіки, механізму сучасного підприємства, формуванням інфраструктури фінансового ринку. Ці зрушення мали вплинути на становлення такого ринку цінних паперів у державі, який би сприяв оптимальному розподілу інвестицій у різних галузях економіки та покращував добробут громадян. На жаль, наша країна зіткнулася з багатьма перешкодами на шляху ефективного

розвитку цього ринку. До них відносяться: недосконала законодавча база; відсутність цілісної державної політики щодо стимулювання обігу цінних паперів; відсутність системи податкового стимулювання для здійснення операцій із цими паперами; недосконалість конкурентних ринків цінних паперів і відсутність ефективного механізму визначення їх ринкової вартості, низький рівень знань населення і суб'єктів господарювання про можливість здійснення операцій із цінними паперами та їхня психологічна невідповідність до цього. Крім цього, недостатньо розвинений процес обліку цінних паперів, оскільки національні стандарти бухгалтерського обліку, розроблені на основі міжнародних, містять певні недоліки та потребують удосконалення, так само як і інструкції щодо порядку обліку цінних паперів, розроблені для комерційних банків Національним банком України (НБУ). Проблематичним є проведення аудиту таких паперів, оскільки відсутня чітка методика їх перевірки. Слід також відзначити недостатню ліквідність ринку цінних паперів в Україні, порушення прав їх власників (закритість доступу до інформації про діяльність емітентів, несвоєчасна виплата і невиплата дивідендів за акціями: процентів за облігаціями тощо) та інформаційну непрозорість.

Мета статті і виклад основного матеріалу. Отже, метою статті є удосконалення організації обліку й аудиту цінних паперів шляхом створення заходів щодо здійснення операцій з цінними паперами та розроблення чіткої методології аудиту цих операцій. Використання сукупності ефективних способів ведення обліку, нових облікових інструментів забезпечує активність контролю за рівнем ризикованості діяльності, її прибутковістю та рентабельністю[4]. Слід підкреслити, що термін "цінний папір" - це грошовий документ, що засвідчує право володіння або відносини позики і визначає стосунки між особою, що випустила цей документ, і його власником. Розглядаючи сучасну інституціональну структуру ринків цінних паперів, виділяють 4 категорії учасників операцій: емітенти, інвестори, саморегульовані організації та професійні учасники фондового ринку[6]. Наведемо визначення цих учасників: емітент - юридична особа, міські ради, а також держава в особі уповноважених нею органів державної влади, яка від свого імені розміщує емісійні цінні папери та бере на себе зобов'язання щодо них перед їх власниками. Інвестори в цінні папери - фізичні та юридичні особи, резиденти і нерезиденти, які набули права власності на цінні папери з метою отримання доходу від вкладених коштів та/або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до законодавства. Саморегульована організація професійних учасників фондового ринку неприбуткове об'єднання учасників фондового ринку, що провадять професійну діяльність на фондовому ринку з торгівлі

цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, депозитарну діяльність, утворене відповідно до критеріїв та вимог, установлених Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Професійні учасники фондового ринку - юридичні особи, які на підставі ліцензії, виданої Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, провадять на фондовому ринку професійну діяльність, види якої визначені законами України [6]. Інформаційною підставою для аудиту акцій, облігацій, позик (внутрішніх і місцевих), казначейських зобов'язань і сертифікатів є бухгалтерський фінансовий облік, фінансова звітність про обіг цінних паперів. На нашу думку, ведення аудиту цінних паперів на сьогоднішній день проходить у простій і довільній формі, тобто: аудитор повинен визначити, чи правильно складено звіт за дивідендами, акціями і придбаними партіями цінних паперів у декілька прийомів за різними цінами, дивідендами, що підлягають сплаті за тимчасовими сертифікатами на володіння акціями; аудитор повинен з'ясувати, чи декларації за дивідендами не перевищують суми нерозподіленого прибутку для виплати дивідендів і чи сума нерозподіленого прибутку правильно вирахована відповідно до прийнятих обмежень.

Таким чином, аудит має бути направлений на перевірку дотримання порядку випуску та розповсюдження акцій, правильності нарахування дивідендів, процентів їхнім власникам. Щоб уникнути фальсифікації акцій, аудитор стежить за наявністю у них обов'язкових реквізитів (найменування акціонерного товариства та його місцезнаходження, найменування цінного папера, його порядковий номер, дата випуску, вид акцій, номінальна вартість, ім'я власника (для іменної власності), розмір статутного капіталу акціонерного товариства на день випуску акцій, кількість акцій, строк виплати дивідендів та підпис голови правління товариства, печатка). Аудитор застосовує різні документально-розрахункові прийоми перевірки порядку випуску акцій, облігацій, затрат на їх випуск і доходів, розподілу останніх відповідно до умов випуску цінних паперів. Під час аудиту ощадних сертифікатів слід також перевірити наявність таких реквізитів: найменування - "ощадний сертифікат", назва банку, що їх випускає; порядковий номер; дата випуску; сума депозиту; строк вилучення вкладу; найменування або ім'я власника сертифіката; підпис керівника банку; печатка банку [5]. На думку авторів, слід також приділити увагу проекту CIPA (Certified International Professional Accountant: Сертифікований Міжнародний Професійний Бухгалтер) - єдина російськомовна програма міжнародної сертифікації професійних бухгалтерів, яка послугувала становленню бухгалтерського обліку в Україні. Перехід на МСФЗ (міжнародні стандарти фінансової

звітності) - це складний процес, що включає декілька етапів (наприклад, повний перегляд облікової політики підприємства/банку, аналіз всіх господарських операцій, широке застосування професійної думки для віддзеркалення подій в звітності, складання трансформаційних таблиць, переоцінка фінансових інструментів, розробка коректувань, нова система обробки первинних документів, і т.д.) Програма СІРА відповідає Міжнародним рекомендаціям за освітою (IEG) Міжнародної федерації бухгалтерів (IFAC). Програма СІРА використовує Типовий учбовий план, розроблений Міжурядовою експертною робочою групою за стандартами бухгалтерського обліку і звітності при Конференції ООН з торгівлі і розвитку (UNCTAD/ISAR). Згідно цим рекомендаціям програма СІРА включає вісім дисциплін, знання яких потребується сьогодні в світі від професійного бухгалтера. На сьогодні в Україні налічується близько 3 тисяч фахівців сертифікованих за програмою СІРА. Також, для ефективного розвитку цінних паперів в Україні потрібно створити ліквідний, надійний, прозорий та ефективно діючий ринок цінних паперів, який зможе забезпечити реалізацію національних інтересів держави і сприятиме зміцненню її економічного суверенітету [3]. Також не погано було сформулювати в нашій державі ефективну систему захисту прав і законних інтересів інвесторів, котрі бажають придбати цінні папери українських емітентів і тим самим сприяти поступленню інвестицій у реальний сектор економіки; створити систему фінансових інститутів та інструментів для залучення вітчизняних та іноземних інвестиційних ресурсів; побудувати надійну і сучасну систему виконання угод із цінними паперами й обліку прав власності на цінні папери; сприяти концентрації і централізації торгівлі корпоративними цінними паперами українських емітентів на організованому ринку за умов конкуренції та інновацій; запровадити ефективну систему організованої торгівлі, яка повинна визначати ринкову вартість цінних паперів українських емітентів: перешкоджати переміщенню торгівлі й обліку прав власності на цінні папери українських емітентів на фондові ринки інших країн; узгоджувати політику держави на фондовому ринку з грошово-кредитною, валютною і бюджетно-податковою політикою з метою його розвитку: надавати ширші можливості комерційним банкам здійснювати торгівлю цінними паперами на первинному та вторинному ринках. Основною проблемою діяльності з цінними паперами як акціонерних товариств, так і акціонерних комерційних банків в Україні є відсутність розробленої системи податкового стимулювання для здійснення операцій з такими паперами [1].

Для вирішення цієї проблеми доцільно застосувати певні заходи: розробити чітку систему об'єкту оподаткування для окремих операцій з

цінним паперами з врахуванням особливостей їх виконання на різних стадіях: наприклад, емісія акцій, їх розміщення, викуп тощо; створити систему стимулювання акціонерів-інвесторів банківських установ на реінвестування доходів, отриманих або нарахованих за цінними паперами, тобто збільшувати статутний капітал банку не за рахунок нової емісії, а за рахунок виплати акціонерам дивідендів акціями. Це призведе до зменшення витрат банків на емісію та зміцнить їх фінансову стійкість, сприятиме розширенню діяльності. (Однак банкам із нестійким фінансовим становищем зловживати цією системою не варто): скасувати оподаткування дивідендів, що виплачуються за акціями; відмовитися від стягнення податку приросту номінальної вартості акцій, яка відбулася в результаті збільшення статутного капіталу банку на суму капіталізації прибутку, що зміцнить фінансову стійкість банку.

Крім вищезазначених, можна назвати ще кілька проблем, пов'язаних із порушеннями прав акціонерів щодо порядку проведення загальних зборів акціонерів, строків виплати дивідендів і несвоєчасного та неповного розкриття інформації про діяльність емітентів, а також із недостатнім інформуванням громадськості та поданням застарілої інформації про роботу банків.

Висновок. З метою покращення діяльності банківських установ на ринку цінних паперів, ліквідації порушень прав акціонерів і відновлення інформаційної прозорості пропонуємо застосувати рекламу, щоб залучати суб'єктів господарювання для здійснення операцій з цінними паперами, проводити семінари для них, періодично випускати довідкові видання (з інформацією про проведену роботу, показники, фінансові результати, основні проблеми здійснення банківської діяльності і шляхи їх вирішення, перспективи розвитку банку) й активно поширювати їх серед населення, розмішувати необхідні матеріали на офіційних сайтах банків і в пресі, переглядати дивідендну політику та вносити відповідні корективи. Слід також зазначити, що вітчизняні закони та розроблені НБУ інструкції, правила та положення, які стосуються порядку обігу й обліку цінних паперів, недосконалі. Про це свідчить, наприклад, те, що до Закону України "Про цінні папери та фондову біржу" вже багато разів вносилися зміни, але так і не було розкрито питання визначення та характеристики похідних фінансових інструментів (ф'ючерсів, опціонів, свопів тощо), що вплинуло на створення нового Закону України „Про цінні папери та фондовий ринок”. Водночас, нормативно-інструктивні документи НБУ змінюються та втрачають чинність дуже швидко, внаслідок чого банківським установам важко прослідкувати ці зміни та пристосуватися до їх виконання. Внаслідок таких нововведень і змін, інколи необумовлених, значно збільшуються витрати банків (на зміну первинної

документації, навчання персоналу, виготовлення нових бланків документів та ін.), що, відповідно, тягне за собою зменшення їх прибутків.

Вивчаючи законодавчу базу функціонування банківських установ, ми виявили, що нині немає законодавчо закріпленої методики аудиту їх цінних паперів. У зв'язку з цим, на нашу думку, необхідно розробити спеціальну інструкцію стосовно методології організації аудиту цінних паперів банку, в якій мають бути чітко визначені об'єкт, завдання, джерела інформації аудиту цінних паперів та описані етапи здійснення перевірки кожного їх виду. Ці питання будуть висвітлені в наших майбутніх дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Кисельова О. Проблемні питання оподаткування операцій з цінними паперами // Бухгалтерський облік і аудит. - 2010. - №7. - С. 45-49.
2. Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік у банках України. - К.: КНЕУ. 2011. - 636 с.
3. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України. - К.: А.С.К., 2012. - 784 с.
4. Кіндрацька Л. М. Система бухгалтерського обліку в комерційних банках методологія та практика. Автореферат. Київ 2009.
5. Закон України „ Про цінні папери та фондовий ринок” від 23 лютого 2012 р. №3480-IV

O. I. Zham, A. V. Zalievska

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING AND AUDIT OF SECURITIES IN UKRAINE

The problems of market of securities development are considered in Ukraine. And also the improvement of organization of account and audit of securities is offered by creation of measures for realization of operations with securities and development of clear methodology of audit of this operations. The study of this topic is due to the novelty of the existence of a wide range of issues to be addressed and improved, and implemented with a view to developing proposals and solutions to the problems of efficient functioning of the securities market, the order of their accounting and auditing.

The development of market relations in Ukraine requires improving the methodological rules for the accounting system. This includes development and implementation of advanced accounting tools , adequate management needs .In order to improve the activities of banks in the securities market , the elimination of violations of the rights of shareholders and recovery information transparency propose to use advertising to attract businesses to transactions in securities , to conduct workshops for them periodically to produce computer science (information about ongoing work performance , financial results, the main problems of banking activities and their solutions , the outlook for the bank) and actively distribute them to people , post the necessary materials on the official websites of banks and in print , view dividend policy and make appropriate adjustments.

Keywords: activities in securities, conducting audits of securities.